

Det alkoholfria samhället som ideal

Starka nykterhetsrörelser har fått förklara varför den restriktiva alkoholpolitiken höll stånd i Finland, Norge och Sverige under hela 1900-talet (se Room 1999). Och visst är det sant att liberaliseringen och uppluckringen av den nordiska kontrollpolitiska traditionen har åtföljts av en nykterhetspolitik och -kultur på tillbakagång. Vi skall bena ut detta komplicerade fenomen genom att undersöka relationen mellan de finska, norska och svenska nykterhetsorganisationerna å ena sidan, och alkoholkontrollsystemen i respektive land å den andra, efter det att de nationella alkoholmonopolen infördes. Vi försöker förstå vilka strategier som tillgreps då nykterhetsrörelsens underlag krympte och hur nykterhetsideologin och -aktiviteterna förändrades i växelverkan med kontrollsystemen. Med hjälp av en komparativ analys grundad på primär- och sekundärkällor¹ lyfter vi fram både gemensamma trender och viktiga skillnader i de organisatoriska och politiska strategierna i de tre länderna.

Som en bakgrund till analysen beskriver vi hur nykterhetsrörelserna blev semi-professionella organisationer, med en försvagad mobiliserande styrka. Därefter anger vi tre nykterhetspolitiska perioder, under vilka de politiska strategierna, påverkningsformerna och be-

tydelsen av nykterhetsaktiviteterna strukturerades på olika, karakteristiska sätt. Slutligen hävdar vi att den sammanfogande nordiska nykterhetsidén har förvittrat och att klyftan mellan nykterhetspolitiken i de tre olika länderna har vidgats.

Från folkrörelser till semi-professionella organisationer

Liksom i Storbritannien och USA kämpade nykterhetsrörelserna i Norden vid övergången till 1900-talet för alkoholförbud och för ett alkoholfritt samhälle (Fuglum 1995; Johansson 1995; Sulkunen 1986). Men i motsats till dessa länder lyckades de nordiska nykterhetsorganisationerna bibehålla ett starkt politiskt och kulturellt inflytande över alkoholfrågorna århundrandet igenom. På nationell nivå drog organisationerna nytta av den nordiska korporativistiska statsstrukturen, som erbjöd påverkningskanaler och fora för förhandlingar med medborgarorganisationer och förvaltningsorgan (Rothstein 1992; Öberg 1994). Därtill kom att nordiska nykterhetsmöten arrangerades av en gemensam organisation, Nordiska nykterhetsrådet. Detta aktiva samarbete gav upphov till ett gemensamt, om än

ganska allmänt hållet, ”nordiskt nykterhetsperspektiv” på alkoholfrågor.

De riksomfattande nykterhetsorganisationerna uppvisade emellertid viktiga skillnader beträffande uppbyggnad och inriktning, vilket i hög grad påverkade aktiviteterna i respektive land. Sveriges nykterhetsrörelses landsförbund (som hade grundats 1899) förblev svagt efter att förbudet röstades ned år 1922, och rörelsen dominerades därefter av enskilda stora organisationer såsom IOGT-NTO² och Blåbandsrörelsen. Det norska Avholdsfolkets landsnemnd, grundad 1885 (1905) fortsatte att verka som ett alkoholpolitiskt forum också efter att de partiella förbuden upphävts åren 1923 och 1927, men lokala föreningar var ännu viktigare arenor för politisk aktivitet. I Finland spelade den riksomfattande centralorganisationen, Finlands nykterhetsrörelses förbund (Suomen raittiusjärjestöjen liitto)³ grundat 1936/1953, en större roll än i de två grannländerna. Den förenade en politiskt delad rörelse och etablerade ett nära samarbete mellan statsförvaltning, medborgaraktiviteter och påtryckningsgrupper (Tuominen 1967a; Bruun 1972, 222-223).

De parlamentariska nykterhetsgrupperna, som var en annan alkoholpolitisk knutpunkt, företer också karakteristiska, nationella drag. I Sverige grundades den första gruppen år 1895 och den andra, socialdemokratiska gruppen år 1923.⁴ De två norska grupper som grundades i slutet av 1800-talet slogs samman efter förbudstiden (Sundet 1961, 224). Dessa

grupper var mera inriktade på politik på kommunnivå, varför kommunala kontakter var lika viktiga som de parlamentariska grupperna. I Finland grundades den partiöverskridande parlamentariska nykterhetsgruppen år 1939 som ett kontaktforum för den politiska apparaten och den riksomfattande centralorganisationen (Lemberg 1966). Jämfört med Sverige och Norge tillkom både den finska centralorganisationen och den parlamentariska gruppen sent. Nykterhetsaktivisterna omorganiserade nykterhetsinstitutionerna till taktiska fora för politisk påverkan först några år efter förbudets upphävande år 1932 (Tuominen 1964).

Omedelbart efter andra världskriget var nykterhetsorganisationerna allttjämt populära som arrangörer av social och kulturell verksamhet på lokal nivå. Faktum är att medlemsantalet steg under dessa år (Karpio 1955; Risdal 1984). Andelen organiserade nykterister utgjorde år 1963 9,3, 4,0 och 5,9 procent av befolkningen i Finland, Norge respektive Sverige; representationen i parlamenten var betydligt större – 32,5, 30 och 36 procent (Flodh 1963). Andra källor pekar dock på att rörelserna i mitten av 1950-talet upplevde en smärre nedgång i medlemsantalet, en nedgång som förstärktes under 1960- och 1970-talet (Koskimäki 1989; Lundkvist 1976 & 1979a; Holtung & Rossow 1998, 192-194). Tabell 1 anger antalet medlemmar i icke-religiösa organisationer, barn och vuxna inräknade, enligt organisationernas egna uppgifter.

Tabell 1. Medlemsantalet i icke-religiösa nykterhetsorganisationer i Finland, Norge och Sverige under efterkrigstiden

År	1955	1963	1970	1986	1995
Finland	354 050	416 779	392 066	560 000	...
Norge	160 358	148 128	126 607	110 000	60 752
Sverige	322 862	420 557	339 096	385 000	230 799

Källor: Raittiusjärjestöyö Pohjoismaissa 1956; Flodh 1963; Bruun 1972; Nordiska nykterhetsrådet 1987 & 1996.

Som vi ser återspeglar dessa självrapporterade uppgifter inte den nedgång i medlemsantal som senare studier dokumenterat. Medlems-siffrorna brukades av organisationerna för att skapa politisk trovärdighet och de bidrog till att befästa organisationernas uppfattning om sig själva som representanter för en genuin och stark folkrörelse. Denna tendens var slående i Finland; grundandet av partipolitiska nykterhetsorganisationer under efterkrigsåren stärkte rörelsen statistiskt sett genom att förvränga siffrorna (Bruun 1972, 191-192; Alanen 1968). Efter år 1995 sammanställde den finska rörelsen inte längre någon medlemsstatistik, vilket ledde till ett dramatiskt ras från en halv miljon medlemmar till inga alls. Det förefaller som om de norska och svenska siffrorna inte skulle ha varit avsiktligt överdrivna. Däremot var det vanligt att medlemmar, som var aktiva i en organisation för motorförare och i någon annan organisation, räknades dubbelt (Dolven 1963, 226).

Parlamentens nykterhetsgrupper ger också vid handen att den representativa styrkan i nykterhetspolitiken höll på att ebba ut. I början av 1960-talet fanns det ett rätt starkt stöd för nykterhetstanken såväl i Finlands som i Sveriges riksdag. Detsamma gällde norska Stortinget där nykterhetsgruppen i samband med 1960 års val växte från 30 till 40 medlemmar (Søraa 1962). Under 1960- och 1970-talet krympte understödet emellertid successivt i alla tre länder (Helander 1976; Lindblad & Lundkvist 1996, 195; Sulkunen 1991). I slutet av 1990-talet var den norska gruppen mer eller mindre överksam, i Sverige var endast sex procent av parlamentarikerna nykterister och i Finland hade nykterhetsgruppen omorganiserats till en grupp för ungdoms- och livsstilsfrågor.⁵

Då nykterhetsrörelsernas styrka minskade, förvandlades organisationerna mer och mer till fora för professionell och semi-professionell, expertbaserad politisk aktivitet, som i allt mindre grad förmådde mobilisera medlemmarna.

Kampen för ett alkoholfritt samhälle

Efter de misslyckade försöken med förbud i Finland och Norge förhöll sig de nordiska nykterhetsrörelserna smått ambivalent till de statliga kontrollsystem som grundlades. Samtidigt som monopolsystemen kraftigt reglerade alkoholmarknaderna innebar de också att det var normalt och berättigat att konsumera, producera och distribuera alkoholdrycker (Bruun 1985, 87). Detta var givetvis ett hot mot det alkoholfria samhället som ideal och resulterade i konflikter mellan den statliga kontrollpolitiken och nykterhetsrörelserna.

De moraliska och politiska värderingar som förenade de nordiska nykterhetsrörelserna infördes i ett gemensamt program år 1947. Programmet sammanfattar på vilket sätt nykterhetssträvandena hade utvecklats under perioden efter förbuden. Programmet tog inte längre sikte på att en gång för alla genomföra förbud lagstiftningsvägen, utan uppställde ett abstrakt och symboliskt mål, *ett alkoholfritt Norden* (Program för ..., 1947). Det skulle nås genom att stegvis begränsa alkoholkonsumtionen med olika slag av kontrollåtgärder. Men trots de gemensamma nykterhetsidealen och betydelsen av parlamentariska kanaler skilde sig länderna avsevärt från varandra ifråga om påverkningsmetoder och strategier.

I *Sverige* konfronterades nykterhetsrörelsen med en mäktig motståndare då folkomröstningen år 1922 innebar ett val mellan en total lösning på alkoholfrågan genom förbud och ett rationellt disciplinerande av alkoholmissbruk genom det så kallade brattsystemet (Johansson 1995). Brattsystemet byggde på noggrann och omfattande individuell kontroll av eventuella missbrukare med motboken som viktigt redskap. Förbudet skulle för sin del ha varit en allsmäktig kontrollstrategi, som inte hade blandat sig i den individuella alkoholbrukarens liv och leverne. Således sökte nykterhetsrörelsen efter en kontrollform som skulle ha varit mera generell och universell än

brattssystemet (Nycander 1996; Bruun 1985).

När brattssystemet etablerats, gick rörelsen in för att på kort sikt eliminera detta diskriminerande system. Paradoxalt nog innebar denna manöver att nykterhetsrörelsen allierade sig med liberala aktivister, som krävde frihet från alla former av restriktioner (Sjöberg 1983; Nycander 1996). Under 1930- och 1940-talet övergav rörelsen sina förbudssträvanden i syfte att uppnå bättre förhandlingspositioner. Namnbytet år 1930 från Förbudsvännernas landsförbund till Sveriges nykterhetsvänners landsförbund är ett konkret exempel på detta. År 1944 publicerade den svenska rörelsen ett 14-punkts program, som övergav förbudsretoriken, medan det alkoholfria samhället som ideal kvarstod som ett symboliskt mål (Sveriges ..., 1964, 12-13; Nycander 1996, 83-86).

Den svenska nykterhetsrörelsen valde vad som kunde kallas för en rationell informationsbearbetningsstrategi för att påverka kontrollsystemet inifrån. När 1944 års statliga nykterhetskommitté begrundade motbokens öde (Elmér 1984), beaktade den nykterhetsrörelsens påstående att brattssystemet genom sina maximigränser för inköp hade en konsumtionshöjande, "suggestiv effekt" på folket (Nelker 1966 & 1984). Sålunda kom nykterhetsrörelsens motstånd och argument att spela en avgörande roll i den process som ledde till att brattssystemet upphävdes år 1955 (Bruun 1985; Nycander 1996).

För att motverka de negativa effekter som då uppstod anslog staten ökade resurser till nykterhetsföreningar och upplysningsarbete. Målet var att öka antalet helykterister i samhället. Rörelsens upplysningsarbete använde den optimistiska parollen "frihet under ansvar", som hade som mål att stärka folkets stöd för en avhållsam livsstil (Nycander 1996, 101-103 & 111-118). Icke desto mindre vändes folkets uppmärksamhet efter upphävandet av motboken allt mer från generella dryckesproblem till avvikande suputer. Libe-

rala ståndpunkter vann terräng och den statliga politiken följde i kölvattnet. Sålunda beslöt man från år 1965 tillåta försäljning av mellanöl i livsmedelsbutiker, i strid med nykterhetsrörelsens önskemål (se Sulkunen 2000).

Den *finska* nykterhetsideologin var extremare än den svenska. Under de år som föregick förbudslagen (1907-1919) saknade den finska nykterhetsrörelsen en politisk motståndare. Under dessa omständigheter framstod ett förbud inte bara som den enda möjliga lösningen utan nästan som en "medborgarreligion" som inte kunde ifrågasättas (Sulkunen 1986). Lagen antogs följaktligen enhälligt år 1907 av Finlands riksdag (Kallenautio 1979). Under förbudsåren (1919-1932) koncentrerades övervakningen av förbudet till socialministeriets avdelning för nykterhets- och alkoholärenden, som leddes av centrala gestalter inom nykterhetsrörelsen. Detta innebar att den finska rörelsen var starkt integrerad i den statliga centraladministrationen och i verkställandet av förbudslagen på lokal nivå med hjälp av kommunala nykterhetsnämnder (Tuominen 1967a).

Efter upphävandet av förbudslagen och grundandet av det statliga alkoholmonopolet Alko år 1932 vägrade den finska nykterhetsrörelsen att samarbeta i den konkreta politiska styrningen av alkoholfältet (Voipio 1982). Då själva monopolet borgade för att det finska kontrollsystemet var väldigt centraliserat (Bruun 1972, 178), begränsades spelrummet för lokal eller parlamentarisk styrning. I sitt program från 1938 krävde rörelsen därför inte en folkomröstning om förbud utan fordrade att kommunal vetorätt skulle införas och att Alkos kontrollpolitiska makt skulle överföras till socialministeriets avdelning för nykterhets- och alkoholärenden (Tuominen 1964 & 1967b; Voipio 1982). Rörelsens mål – ett nationellt förbud – stod fast, men det skulle uppnås genom en successiv omstrukturering av administrationen och genom attitydfost-
ran. Faktum är dock att en decentralisering av

Alkos makt aldrig fördes på tal.

Under 1930- och 1940-talen hade monopolsystemets representanter inget emot att samarbeta med nykterhetsrörelsen (Linturi 1937 & 1940; Salonen 1939 & 1949). Rörelsens samarbetsvilja tillsammans med införandet av individuell kundkontroll (1943-1957) ledde emellertid småningom till en komplicerad situation, där monopolsystemet och nykterhetsorganisationerna blev huvudmotståndare. Politiskt strävade Alko efter att "civilisera" råa dryckesvanor genom att styra preferenserna mot svagare drycker, medan nykterhetsrörelsen envist fortsatte att kräva ett alkoholfritt samhälle, som byggde på helnykterhetsidealet (se Kuusi 1948, 127-138).

Därmed kom den finska nykterhetsrörelsen att utveckla ett invecklat – till och med något motstridigt – förhållande till den statliga alkoholregleringen. Rörelsen vägrade samarbeta med monopolet, men var samtidigt organisatoriskt knuten till socialministeriet och de kommunala nykterhetsnämnderna, och idkade sin absolutistiska attitydfostran genom dessa kanaler (Tuominen 1967a & 1968). Denna oppositionella attityd och oförmåga att ingå kompromisser resulterade i allvarliga meningsskiljaktigheter mellan monopolet och nykterhetsaktivister i flera på varandra följande statliga alkoholkommittéer. På grund av fördröjningsaktioner från Finlands nykterhetsorganisationers förbunds sida reformerades den finska alkohollagstiftningen inte förrän år 1968 (Helander 1976). Den nya alkohollagen, som var ett bittert bakslag för nykterhetsrörelsen, upphävde alkoholförbudet på landsbygden och tillät en märkbar utvidgning av ölförsäljningen.

Före det partiella förbudet mellan 1916 och 1923 förekom det i *Norge* olika åsikter bland nykteristerna om hur man bäst skulle uppnå det "alkoholfria samhället". De två konkurrerande strategierna företrädde av de två mest framstående nykterhetsledarna, Johan Scharffenberg och Sven Aarrestad. Den förre ville

snabbt införa ett nationellt förbud. Aarrestad-strategin betonade för sin del betydelsen av lokal demokrati och lokalt självbestämmande. Alkoholen skulle drivas ut ur samhället "skritt för skritt genom beslutningar av folket selv i byer og bygder" (Fuglum 1984, 96) med hjälp av upplysnings- och fostringsarbete som tog sikte på att ändra människornas levnadsätt och attityder till alkohol (se även Sundet 1961, 213-225). När det statliga monopolsystemet infördes, kunde nykterhetsrörelsen – tack vare det lokala vetot – därför ty sig till den alternativa Aarrestad-strategin i kampen för ett alkoholfritt samhälle.

Till skillnad från sina svenska kolleger upprättade de norska nykteristerna inte några egna kommittéer för att undersöka alkoholkontrollsystemet. I stället deltog de i de statliga alkoholkommittéer som arbetade före och efter andra världskriget. Flera initiativ som framfördes utgick från förslag av helykterister. Bland dem kan nämnas inrättandet av lokala nykterhetsnämnder och förrättandet av lokala folkomröstningar om försäljning och utskänkning av alkoholdrycker – båda två viktiga element i 1932 års nykterhetslag (Sundet 1981, 101). Norska nykterister var också intresserade av att införa ett ransonerings- och registreringssystem likt det svenska brattssystemet. I 1947 års alkoholpolitiska kommitté utnyttjade de tillfället och utarbetade ett lagförslag om detta. Förslaget antogs dock inte, eftersom den samhälleliga situationen hade förändrats innan parlamentet hade hunnit behandla det. Konsumtionen av brännvin hade plötsligt sjunkit dramatiskt, troligtvis till följd av en skattehöjning (Hauge 1986, 53-54; Hamran & Myrvang 1998, 224).

Aarrestad-strategin fungerade väl när kommunerna förblev "torra" och lokala brännvinsförbud var i kraft. Under 1960-talet blev dock flera nyckelkommuner "våta". I Stavanger, det norska nykterhetsarbetets vagg, tappade den lokala nykterhetsrörelsen sitt stöd för lokalt förbud i tre på varandra följande

de folkomröstningar, som hölls under en trettioårsperiod (Kallelid & Skjæveland 1996, 238). Den sista omröstningen, som hölls 1959, var ett tecken på en begynnande försvagning av nykterhetsarbetet och dess politiska representativitet. På 1970-talet hade de flesta kommuner röstat för införande av monopolbutiker.

Sammanfattningsvis kan sägas att nykterhetsorganisationerna i de tre länderna ända till 1960-talet spelade en nyckelroll på det alkoholpolitiska fältet, vilket inte hindrade att deras verksamhetsstrategier skilde sig från land till land. Den påtryckningstaktik som organisationerna omfattade i respektive land då monopolsystemen grundlagts svarar på ett intressant sätt mot de strategiska skillnader i de olika politiska kulturerna vid övergången från 1800- till 1900-talet som Henrik Stenius (1991) har identifierat. Den finska rörelsen förblev en envis och kompromisslös politisk motspelare, som skapade ett statsförankrat nykterhetssystem, där de lokala logerna och nämnderna verkställde riksomfattande planer. De svenska organisationerna etablerade en politisk påtryckningsmekanism på central nivå, som på ett konkret sätt deltog i formandet av den nationella kontrollpolitiken; i denna verksamhet utnyttjade organisationerna empirisk kunskap och rationella argument. Inriktningen på den centrala nivån innebar dock inte att organisationerna skulle ha äventyrat de lokala aktiviteterna. I Norge lade nykterhetsaktivisterna vikt på en självständig lokal politik och kultur som ett led i strävan att uppnå det nationella målet, ett alkoholfritt samhälle.

Vårda eller främja ett nyktert leverne

I alla tre länder spelade privata frivilliga organisationer en viktig roll i utbudet av vård och behandling (Brnes 1978; Stenius 1996). Vissa nykterhetsorganisationer engagerade sig också

i denna verksamhet. Kristliga organisationer som Blåbands- och Vitabandsrörelsen visade särskilt intresse för vård och socialt arbete. I Sverige och Norge utövade dessa kristliga organisationer, liksom även den frikyrkliga delen av nykterhetsrörelsen (t.ex. De kristna samfundens nykterhetsrörelse, DKS, i Sverige och Kristenfolkets edruskapsråd i Norge) ett starkt inflytande (Eriksen 1988; Johansson 1989; Søraa 1975). I Finland, där organisationerna verkade på riksplanet och var profana till sitt ursprung, utgjorde de kristliga organisationerna en minoritet av rörelsen, varför engagemanget i vård och behandling var mindre centralt (Alanen 1968).

Det vore dock ett misstag att överbetona nykterhetsrörelsens engagemang i vård och behandling. I alla tre länder hade rörelserna svårt att förhålla sig såväl till alkoholister som till behandlingssystemen. Nykterhetsrörelserna koncentrerade sig på drickandets sociala följder och på det sociala ansvaret för den enskilda medborgarens välfärd. Sålunda uppfattades alkoholfrågan efter förbudslagstiden också som en kulturell och social kamp. Nykterhetsorganisationerna underströk behovet av ett alternativ till dryckeskulturen och vikten av att ändra allmänhetens syn på drickandet. Detta skulle ske med hjälp av alkoholupplysning. I stället för att sköta om enskilda alkoholister borde alkoholismen förebyggas genom att avskaffa alkoholbruket. Detta sammanfattades i den norska nykterhetsdevisen "bruk avler misbruk" (Fuglum 1984, 158) och i det finska uttrycket "de som dricker måttligt bär på alkoholismens bakterie" (Suomen raittiusjärjestöjen liitto 1965, 4).

Det gemensamma målet för de nordiska nykterhetsrörelserna, ett alkoholfritt Norden, skulle följaktligen uppnås genom allmänna och universella kontrollerande och främjande åtgärder. Men återigen skilde sig länderna från varandra med avseende på aktiviteternas utformning och motiv.

Tanken på nykterheten som en allmän kul-

turell och social reform var allra starkast i Finland. Eftersom nykterhetsaktivisterna inte deltog i det praktiska verkställandet av alkoholkontrollen, kunde de koncentrera sig på att bygga upp ett alternativ till dryckeskulturen. I den finska rörelsens kulturprogram (1951) och sociala program (1953) omdefinierades begreppet nykterhet till ”en hälsosam, naturlig och positiv alkoholfri livsstil” (Tuominen 1953a, 41). Denna definition omfattade hela livsstilen och hela den etiska utvecklingen av individerna – alltså inte blott avhållsamhet från drickande. Denna finska variant av helynkterhet var högeligen idealistisk, transcendent och rentav andlig; nykterhet var ett idealiskt tillstånd, som ”ingen kan uppnå helt – vi kan endast vara på väg mot nykterhet” (Tuominen 1953b, 64). I syfte att främja den positiva livsstilen återinrättade socialministeriet de kommunala nykterhetsnämnderna i slutet av 1940- och i början av 1950-talet. Detta medförde att nykterhetsföreningar som upprätthöll fritids- och underhållningsaktiviteter för ungdom favoriserades då statsanslag utbetalades (Tuominen 1967b).

Dessa finska kulturnykterhetsidéer kritiserades av svenska nykterhetsledare för att vara alltför allmänna för att kunna omsättas i praktisk handling (Englund 1953a, 57-58). I stället för att försöka uppnå en total social eller kulturell reform tog de svenska aktivisterna fasta på empiriska iakttagelser, som kunde brukas för konkretare aktiviteter (se t.ex. Englund 1953b; Sundberg 1953). Huvudvikten lades på alkoholbetingade frågor, exempelvis trafiksäkerhet och främjande av punktnykterhet. Efter andra världskriget blev därför motorförarnas organisationer de största nykterhetsorganisationerna i Sverige (Bruun 1972, 181-182).⁶

Den norska kulturkampen mot alkohol (Jørgensen 1991, 103-104) skilde sig stort från den finska idén om en nykter livsstil. Norrmännen strävade uttryckligen efter att skapa ett alternativ till *dryckeskulturen*, medan

finnarna ville åstadkomma en *kulturreform över hela skalan*, där drickandet ingick endast som en liten del. Norrmännen var upptagna av konkreta aktiviteter som ett sätt att ”skape et annet syn på bruken av rusgiftene” (Risdal 1984, 205). Det målmedvetna (och statsunderstödda) utvecklandet av alkoholfria hotell och restauranger var viktiga uttryck för den nykterhetskultur som växte fram fr.o.m. 1950-talet. Med hjälp av statsanslag grundades under efterkrigsåren kultur- och utbildningsorgan inom nykterhetsrörelsen i akt och mening att upprätta en alternativ alkoholfri sektor. Dessutom inrättades ett försäkringsbolag för helynktra motorförare (Søraa 1966, 104 & 1975, 48; Sundet 1976).⁷

Förhållandet mellan nykterhetsrörelserna och de lokala nykterhetsnämnderna i de tre länderna, liksom även inriktningen i dessa nämnder, påminde om de olika attityderna till vård och behandling. De svenska och norska nämnderna var engagerade i såväl vård och behandling som praktiskt nykterhetsarbete (se även Krogh 1971; Rosenqvist 1985), medan de finska nykterhetsnämnderna var ”ett flankstöd åt nykterhetsrörelsen” (Bruun 1973, 176), inriktade uteslutande på kulturellt nykterhetsarbete.

Från central faktor till medspelare

Mitten av 1960-talet var ett kritiskt ögonblick för den traditionella nykterhetspolitikens och dess värderingars fortsatta existens. Sociala protester riktades mot statliga ingripanden, som uppfattades som onödigt kontroll av individernas privatliv (Nycander 1996, 219; Krogh 1971, 129; Sulkunen 2000). Samtidigt professionaliserades omsorgen om alkoholproblemen. Därtill kom att mediernas ökade styrka och popularitet (Reinås 1994; Mäkelä 1976) påverkade uppfattningarna om alkoholproblem och nykterhet. I allmänhetens ögon började nykterhet uppfattas som avvi-

kande beteende och nykterhetsaktivisterna betraktades som fanatiska, enkelspåriga och förfrämligade relikter från en forntid (Fekjær 1980, 212-218; Piispa 1997; Piispa & Kirsi 1985; Piispa 1988; Reinås 1994, 110-128). Ett liknande tecken var att nykterhetsorganisationerna, trots sina optimistiska medlemsiffror (se tabell 1), förlorade medlemmar under 1960- och 1970-talet. Det fanns också andra bidragande orsaker: flyttningsrörelsen från landsbygden till städerna, den expanderande välfärdsstaten och, som en följd därav, förväntningarna att staten skulle påta sig ansvar som tidigare axlats av sociala rörelser (Lundkvist 1979b, 21).

Kort sagt, under 1960-talet blev nykterhetsidén en symbol för konservativa normer och värden, som mådde bäst av att avskaffas. När alkoholbruket normaliserades och avmystifierades, började nykteristerna avkrävas på förklaringar till att de avstod från att dricka (Bromme 1979).

Nykterhetsrörelserna insåg nu att deras helnykteristiska och puritanska arv hade blivit dem en black om foten. År 1964 riktade nykterhetsorganisationen *Verdandi*, som representerade arbetarrörelsen, och Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsorganisation (SSUH) öppen kritik mot den dominerande rörelsen och dess absolutistiska inställning. Dessa organisationer var de första att motsätta sig nykterhet som ett universellt socialt mål. I stället gick de in för att minimera olägenheter och talade för "ett alkoholskadefritt samhälle". (Nycander 1996, 210-212.) Den debatt som följde inverkade i hög grad på 1969 års nya nordiska nykterhetsprogram, som deklarerade att rörelsens syfte var att främja absolutistiska ideal och minimera alkoholrelaterade skador samt att förebygga narkotikabruk (Malmén 1969; Program för ..., 1969). Därmed avfärdades ett alkoholfritt Norden som ett allmänt nordiskt mål och ersattes av en ny betoning på skademinskning.

Den finska rörelsen följde sina svenska och

nordiska kollegers exempel i sitt handlingsprogram från år 1972, där skademinskningen stod i fokus (Raittiusliikkeen ..., 1972; Vuoden 1968 raittustyökomitean ..., 1971). Nykterhet definierades nu som "den riskfria livsstilen" (Vuoden 1968 raittustyökomitean ..., 1971, 49). Inte heller Avholdsfolkets landsnemnd höll längre fast vid det alkoholfria samhället som sitt politiska mål; däremot handlade den norska moderniseringen snarare om nya politiska strategier än om nya mål. De norska 1960-tals diskussionerna gällde behovet att omstrukturera aktiviteterna och samordna ansträngningarna på nationell och statlig nivå då den lokala Aarrestad-strategin hade förlorat i styrka (se t.ex. Søråa 1966).

Denna omorientering ackompanjerad av ny forskning, som bl.a. utmynnade i totalkonsumtionsteorin, gav ny fart åt nykterhetsrörelserna under 1970-talet i alla tre länder (*Folket* 19.6.1978 & 5.8.1981; se även Mäkelä 1982). Totalkonsumtionsmodellen hävdade att en minskning av den genomsnittliga konsumtionen av alkohol hos en population också minskar antalet konsumenter i riskzonen; sålunda var generella alkoholpolitiska åtgärder, riktade mot hela befolkningen, ägnade att skydda folkhälsan (Tigerstedt 1999). Denna modell förenade nykterhetsrörelsens politiska syften och den alkoholpolitiska forskningen, som utnyttjades av statsmakten för att formulera en restriktivare alkoholpolitik.

Totalkonsumtionsmodellen dök upp i nordiska nykterhetssammanhang på den nordiska nykterhetskongressen i Molde 1975. I det nordiska programmet från 1978 konstaterade Nordiska nykterhetsrådet att alkoholpolitikens mål i de nordiska länderna nu bör vara att reducera totalförbruket av alkohol. Trots den gemensamma utgångspunkten tillämpades totalkonsumtionsmodellen på olika sätt i den konkreta alkoholpolitiken i Finland, Norge och Sverige.

I Finland hade de förslag till restriktioner som framfördes av statens delegation för nyk-

terhets- och alkoholärenden (1975) och den parlamentariska alkoholkommittén (1978) föga framgång i de politiska organen. Tvärtemot nykterhetsrörelsens förväntningar kom lanserandet av totalkonsumtionsmodellen således inte att resultera i en klart stramare politik. Smått paradoxalt innebar 1970-talet att nykterhetsorganisationerna och -nämnderna stärkte sina positioner. Detta berodde på att 1968 års alkohollag garanterade finansieringen av verksamheten. Officiellt betecknades nykterhetsarbetet som ett sätt att fostra medborgarna till självkontroll och därmed bidra till att minska de alkoholrelaterade skadorna (Puustinen 1977). I enlighet med detta satsade nykterhetsrörelsen på preventivt arbete som närmast tömtes på sitt nykterhetsideologiska innehåll (se t.ex. rörelsens sista program, Suomen raittiusjärjestöjen liiton ohjelmat, 1984). För att slå vakt om sin ställning i statsapparaten tog nykterhetsorganisationerna initiativ till en lag om nykterhetsarbete. I denna lag inskrevs syftet med nykterhetsarbetet: ”att vänja medborgarna vid sunda levnadsvanor genom att vägleda dem så att de undviker rusmedel och tobak” (Lagen om nykterhetsarbete 19.11.1982/828, 1). Efter detta blev ’hälsofrämjande’ och ’levnadsvanor’ de förhärskande begreppen i de finska nykterhetsorganisationernas ideologi och aktiviteter, medan begreppet nykterhet (i betydelsen avhållsamhet från drickande) avlägsnades från handlingsprogrammen och från flera namn på finska nykterhetsorganisationer (Kaukonen 1993).

I Sverige backades nykterhetsrörelsens ansträngningar upp genom att statsmakten stramade åt alkoholpolitiken (den viktigaste reformen var återförandet av mellanölet till Systembolaget 1977). Efter en intern utredning (LAPU) av Sveriges nykterhetsvänners landsförbund antog nykterhetsrörelsen 1988 ett nytt program kallat Nyktrare nittiotal (Nelker 1988). Här fastslogs att nykterhetsarbetet tar sikte på att skapa en alkohol- och drogfri kul-

tur samt att detta mål skall uppnås genom att begränsa den totala alkoholkonsumtionen. Därmed förblev de svenska nykterhetsaktivisterna sin alkoholorienterade och universella nykterhetstradition trognare än de finska.

Den norska staten omfattade gradvis totalkonsumtionsmodellen som sitt officiella rättesnöre (slutgiltigt i Stortingsmelding 1987, 6), men var mindre villig att införa restriktiva åtgärder än den svenska staten. Alkoholdrycker ansågs vara en naturlig del av många människors liv (Hauge 1998, 243-245) och staten delegerade frågan om alkoholens tillgänglighet till kommunerna (Stortingsmelding 1987, 6, kommenterad av Hauge 1998, 244-245). Tillämpandet av totalkonsumtionsmodellen skedde på ett praktiskt gräsrotsplan genom att tonvikt lades på preventivt arbete. ALKO-KUTT-kampanjen, som startade 1981, är ett bra exempel på detta. Den leddes av nykterhetsrörelsen och politiska partier och manade till att sänka alkoholkonsumtionen genom att övertyga allmänheten att ”Mindre er bedre” (se Risdal 1984, 229-230).

För att sammanfatta: Under 1970- och 1980-talet inriktade nykterhetsrörelsen sina aktiviteter på preventiva åtgärder, som tog sikte på att sänka totalkonsumtionen i syfte att minska de alkoholrelaterade skadorna. I stället för att vara upptagen av alkoholism och alkoholmissbruk, fick totalkonsumtionsmodellen nykterhetsrörelsen att gå in för en typ av preventionsarbete som var mera i samklang med nykterhetsrörelsens idé om att ”bruk leder till missbruk”. Däremot utgjorde rörelsen inte längre någon radikal utmaning vare sig mot förekomsten av en alkoholkultur eller mot monopolsystemen som sådana. Tvärtom, rörelsen gavs en roll i det politiska systemet, där den nu bidrog med sådan information till allmänheten som syftade till minskad totalkonsumtion. Lika klart var att nykterhetsrörelsen inte gavs möjlighet att epistemologiskt definiera alkoholproblemet.

Ytterligare uppluckring av den samnordiska nykterhetsprofilen

Från slutet av 1940- till 1980-talet slöt nykterhetsorganisationerna upp bakom gemensamma nordiska mål, trots att strategierna för att uppnå målen varierade. Idag har rörelserna i de tre länderna gått skilda vägar med avseende både på strategier och de mål man uppställt. Den djupnande klyftan mellan rörelserna framgår av deras olika sätt att tackla integreringen av den nordiska alkoholpolitiken i den Europeiska Unionen.

I nykterhetscirkel diskuteras den europeiska integrationen första gången på Nordiska nykterhetskongressen 1963 i Karlstad (se Søråa 1970). Då, liksom i slutet av 1980-talet när frågan aktualiserades på nytt, intresserade man sig för vilken inverkan en ekonomisk integration skulle ha på alkoholproblemen i Europa och på de nordiska ländernas möjligheter att idka en självständig alkoholpolitik. Medan debattens vågor gick höga på kongresserna under 1960-talet, var det nordiska nykterhetssamarbetet under 1980-talet bara en skugga av sitt forna jag. Kongresser hölls, men deltagarna var färre och det saknades ett intresse att utarbeta en gemensam politisk plattform (Nordiska nykterhetsrådet 1996).

Det är därför föga överraskande att viljan att samarbeta nordiskt i EU-frågan var rätt svag. Hursomhelst startade rörelserna 1989 en gemensam kampanj, som krävde att de nordiska regeringarna skulle värna om alkoholpolitikens "fyra pelare": monopolen, högprispolitiken, gränser för privatimport av alkohol och upplysning av allmänheten. Med hänvisning till den nordiska välfärdspolitikens betonade rörelserna i alla tre länderna att inte ens ett medlemskap i EU skulle få äventyra ländernas rätt att själva bestämma över sin alkoholpolitik (se t.ex. Kannanotto ..., 1989; Johansson 1989). Dessa gemensamma intressen och politiska värderingar till trots kom länderna att välja olika politiska strategier och mål.

Den finska rörelsen var minst aktiv när det gällde att formulera en kontrollpolitisk strategi för EES- och EU-förhandlingarna. Visserligen bevakade man situationen och var intresserad av eventuell EU-finansiering av nykterhetsarbete, men integrationen och dess verkningar framstod ändå som en andra rangens fråga. En viktig förklaring till detta är att det finska nykterhetsfältet i slutet av 1980- och i början av 1990-talet hamnade i en djup strukturell, ideologisk och administrativ kris. Den offentliga kritiken mot det "ineffektiva" nykterhetsarbetet tilltog. Samtidigt uppstod det rivalitet mellan nykterhetsfolket å ena sidan och social- och hälsovårdssektorn å andra sidan. Resultatet var att nykterhetsrörelsens centraladministration bröt samman. Statsunderstödet för nykterhetsorganisationerna upphörde och i stället erhöll organisationerna ekonomiskt stöd av Penningautomatföreningen. Vidare var kommunerna efter år 1987 inte längre förpliktigade att upprätthålla nykterhetsnämnder. Därtill kommer att nykterhets- och alkoholavdelningen vid social- och hälsovårdsministeriet år 1990 förvandlades till "avdelningen för förebyggande social- och hälsovårdspolitik" och att antalet riksomfattande nykterhetsorganisationer, på grund av sviktande ekonomi, år 1993 skars ned från 23 till fem (se Kaukonen 1993). Steg för steg trappade den nationella paraplyorganisationen ned sitt arbete, medlemsorganisationernas gemensamma tidning drogs in 1992 och slutligen, år 1995, lades paraplyorganisationen ned. (Suomen raittiusjärjestöjen ..., 1988-1990; Suomen raittiusjärjestöt ..., 1990-1995.)

Idag kvarstår endast ett fåtal helnykterhetsorganisationer samtidigt som traditionella nykterhetsideal lyser med sin frånvaro i det förebyggande arbetet. Å andra sidan har tidigare nykterhetsaktivister omfattat nya handlingsstrategier och samarbetar med organisationer för förebyggande arbete inom den så kallade tredje sektorn. Såväl före detta nykter-

hetsorganisationer som de alltjämt existerande helnykterhetsgrupperna verkar numera inom ramen för ett löst sammansatt, riksomfattande nätverk, Centret för hälsofrämjande, som koordinerar olika medborgarorganisationers aktiviteter (Terveiden edistämisen keskus, utan årtal). Eftersom satsningarna nu gäller förebyggande arbete, såsom lokala projekt och kampanjer för att påverka ungdomars drickande, finns det inget intresse för kontrollpolitiska aktiviteter på EU-nivå.

Den norska rörelsen har varit klart aktivast när det gäller att samarbeta på EU-nivå. Förutom att norrmännen livligt debatterade verkningarna av ett eventuellt EU-medlemskap, utvecklade de också politiska initiativ på EU-planen. Redan under 1960-talet talade norrmännen i Nordiska nykterhetsrådet för aktiviteter, som beaktade ett europeiskt perspektiv. Också under 1990-talet förhöll sig den norska rörelsen utomordentligt pragmatiskt. Dess strategier och politiska mål varierade från den ena politiska nivån till den andra, och nationella och internationella strategier började få företräde framom lokala aktioner. Avhaldsfolkets landsnemnd deltog i diskussioner, som tog sikte på att bryta upp rörelsen i tre huvudorganisationer, vilket skulle effektivisera utnyttjandet av de tillbudsstående ekonomiska resurserna (se t.ex. Kolstad 1991). AL tog också ansvar för att utbilda medlemmar i EU-politiska frågor och arbetade för fortsatt samarbete med statsmakten och andra instanser för att minska alkoholskadorna i samhället. På EU-nivån gick rörelsen också sina egna vägar. Redan före folkomröstningen om medlemskap gick norrmännen in för att inrätta ett lobbykontor i Bryssel. Kontoret byggdes upp tillsammans med Eurocare, en europeisk påtryckningsgrupp med brittiskt ursprung, bestående av ett stort antal organisationer som arbetar med förebyggande verksamhet, vård och behandling, forskning och upplysning (se Kolstad 1990, 62-64).

Det norska lobbykontoret bevakar politi-

ken på europeiskt plan, förser sina medlemmar med information och utövar påtryckning av beslutsfattare. Den person som för närvarande arbetar på kontoret i Bryssel representerar inte helnykterhetsidealet och norrmännen är måna om att inte framstå som 'nykterhetsfanatiker' bland övriga européer. Man har också tonat ned totalkonsumtionsmodellens strategiska betydelse i samarbetskontakterna. I stället letar norrmännen efter olika praktiska sätt att göra européerna mera medvetna om de hälsorisker som är förknippade med alkoholkonsumtion. Dessutom försöker de finna konkreta, avgränsade mål, som européer kan samarbeta kring. Just nu handlar det om alkoholreklam i samband med idrottsevenemang, gränser för trafiknykterhet och ungdomars alkoholbruk, speciellt så kallade alcopops (Sutton & Nylander 1999).

Denna strategi på europeisk nivå innebär onekligen ytterligare ett steg bort från traditionell nykterhetspolitik. Anpassningen till en fragmentarisk och pragmatisk strategi har förnyat samarbetet med stat och organisationer samtidigt som detta skett på bekostnad av upprätthållandet av en orubblig helnykteristisk, och sålunda alternativ, linje. Det kan tilläggas att Eurocares flexibla strategi har förts fram som en politisk strategi som kunde tillämpas även på nationell nivå i Norge (*Folket*, 17.12.1999).

I motsats till sina pragmatiska grannar förblev de svenska nykterhetsaktivisterna konservativa och trogna totalkonsumtionsmodellen och traditionella politiska metoder. Trots norrmännens samarbetsinvi, bestämde sig de svenska organisationerna för att inte gå direkt med i Eurocares lobbyverksamhet. I stället förlitade svenskarna sig på sina moderorganisationer (t.ex. IOGT international) för att främja sina intressen under de första åren av EU-medlemskap (intervju 1). Svenskarna har föredragit traditionella former för demokratisk representation framför ett direkt agerande i den europeiska politiken. Till en början de-

klarerade rörelsen att dess "500.000" medlemmar skulle rösta "nej" till EU-medlemskap om alkoholmonopolsystemet inte skulle förbli intakt (*Dagens Nyheter*, debatt, 16.1.1990). Icke desto mindre lät organisationerna bli att officiellt ta ställning då folkomröstningen hölls. Undantagen utgjordes av ungdomsorganisationerna såväl i Sverige som i Norge och *Verdandi* i Sverige; dessa röstade mot. Bland annat IOGT-NTO gick igenom sitt medlemsregister och uppmuntrade folk att rösta på kända absolutister i valet till EU-parlamentet år 1996 (Sutton & Olsson Hort 1996.)

Inte förrän 1998 tog IOGT initiativet till ett kontor i Bryssel (varvid kontorsutrymmen delades med Avholdsfolkets landsnemnd) och började leta efter effektivare sätt att arbeta med EU-frågor (intervju 2). Men svenskarna definierade inte om sina mål och strategier som norrmännen gjorde. I stället verkar de ha integrerat de förändrade förhållandena i sina redan existerande strategiska och diskursiva ramar. Detta tillvägagångssätt tycks harmoniera med den svenska nykterhetspolitiska modellen, enligt vilken den riksomfattande organisationen är svag, rörelsen domineras av IOGT-NTO och skillnaderna mellan organisationerna är påtagliga. Det nationella samarbetet begränsas av denna struktur. Strategier och mål varierar beroende på organisationernas prioriteringar och det blir svårt att formulera en nationell strategi, som skulle kunna genomföras på EU-nivå. Organisationerna ville t.ex. själva ta ansvaret för att utbilda medlemmar i EU-frågor, i stället för att överlåta denna uppgift åt riksorganisationen (som visserligen stod för en del kompletterande gemensamma seminarier) (se t.ex. Winerdal 1992). Denna arbetsfördelning förefaller att ha ökat under 1990-talet. Nykterhetsrörelsens traditionella stödjepunkter, såsom frikyrkorna, har underlåtit att avge nykterhetslöften. Som exempel kan nämnas att De kristna samfundens nykterhetsrörelse (DKSN) änd-

rade sitt namn under 1990-talet till Hela människan och verkar nu för vård och behandling av alla slag av beroende, samtidigt som helnykterhet inte förutsätts av medlemmarna.

Diskussion

Vi har ovan betonat att nationella särdrag har framträtt i nykterhetsrörelsernas praktiska arbete och strategiska mål. De allmänna historiska trenderna är gemensamma för alla tre länderna. Förbudet, som kan betraktas som en extremt restriktiv kontrollpolitisk metod, och kraven på en universell, nykter livsstil för alla och envar övergavs gradvis och slutgiltigt under 1960-talet. Sedan dess har organisationerna verkat som en 'nykterhetssektor' i välfärdsstaten genom att erbjuda förebyggande aktiviteter, behandling och hälsofrämjande service snarare än att utmana själva alkoholkulturen.

Trots de många likheterna visar vår genomgång att nykterhetsrörelsernas politiska strategier skilde sig i viktiga avseenden och att klyftorna mellan länderna ökar. Skillnader kan delvis ses som en reaktion på förändringarna i ländernas alkoholkontrollsystem.

Det är svårt att fastställa det historiska ögonblick då den traditionella nykterhetspolitiska kulturen började upplösas, men helt uppenbart är att 1990-talet fört med sig nya nationella drag. Finland är det mest slående exemplet. Som vi visat var nykterhetsrörelsen i Finland ytterst centraliserad och starkt knuten till statsförvaltningen. Den lokala och den nationella politiken var inte bara samordnade och integrerade i varandra utan mer än så: den lokala nivån utgjorde en satellit till den riksomfattande organisationen och dess partner, social- och hälsovårdsministeriet. Detta verksamhetsmönster liknar Henrik Stenius' iakttagelse att man ansåg att "förändringarna i samhället mer sker inom och med statens

medverkan än genom projekt i medborgarsamhället” (1991, 133). Ironiskt nog var det just nykterhetsrörelsens tillämpning av denna nationella politiska kultur som resulterade i att rörelsen kollapsade. Arbetet på lokal nivå smulades sönder när nykterhetsaktivisterna tappade tron på sin roll och på professionaliseringen av nykterhetsarbetet. Då det riksomfattande organet samtidigt upplöstes, stod hela organisationen inför en grundlig omstrukturering och nyorientering.

Den norska politiska kulturen bjöd på olika slag av nykterhetsorganisationer, som verkade sida vid sida, samtidigt som nykterhetspolitiken inlemmades i kommunernas, dvs. de självständiga lokalsamfundens, allmänna mobilisering (Stenius 1991). Denna mobilisering förlorade emellertid sin dragningskraft som politisk arena för att uppnå ett alkoholfritt samhälle. *Aarrestadstrategin* fungerade utmärkt så länge flera kommuner ännu var ’torra’, men tappade i styrka under 1960-talet då kommunala folkomröstningar konsekvent gynnade ’våta’ lösningar. Den norska rörelsen sökte ständigt efter alternativa strategier för att modernisera sig. Under 1980-talet inledde nykterhetsaktivister samarbete med organisationer som inte drev nykterhetsintressen. Grundandet av lobbyingskontoret i Bryssel 1990 innebar en genomgripande strategisk kursändring. Mycket tyder på att verksamheten fragmenteras när man ställer upp olika mål på de olika politiska nivåerna.

Den svenska rörelsen har förblivit mest trogen sin traditionella linje. För att citera Henrik Stenius har den svenska rörelsen ”varit splittrad i inbördes rivaliserande organisationer, där medlemmarna levt sitt själv tillräckliga subkulturella liv” (1991, 129). Detta är fallet än idag. Den riksomfattande organisationen är mycket svag medan de stora organisationerna finansieras med statliga medel och hasardspelinkomster och förfogar över en rätt stor personal. Dessutom har de svenska nykterhetsaktivisterna, med få undantag, förblivit

lojala gentemot totalkonsumtionstänkandet också efter EU-medlemskapet. Denna syn har löpt parallellt med en konservativ uppfattning om den representativa parlamentariska demokratin. Sålunda har den svenska rörelsen försökt värna om en mera holistisk inställning till alkohol, vilket innebär dels att den etablerat ett nära samarbete med staten.

Gemensamma nordiska mål är inte längre en politiskt realitet. Nykterhetspolitiken är fragmenterad, både i Norden och inom länderna. Holistiska alkoholpolitiska strategier förlorar i trovärdighet. Tvivelsutan har den förvittrande nordiska alkoholpolitiska traditionen inverkat på nykterhetsideologin och på nykterhetsrörelsernas förmåga att arbeta för sina traditionella mål. Rörelserna står nu inför uppgiften att värna om de nykterhetsvärden och -strategier som alltjämt finns kvar. Detta arbete måste utföras på alkoholpolitiska arenor som likaledes står på en vacklande grund.

Översättning: Christoffer Tigerstedt

NOTER

1. IOGT-NTO, som grundades 1970, är en kombination av de två synligaste organisationerna. För närvarande driver IOGT-NTO ett modernt välbemannat kontor i centrala Stockholm. Som jämförelse bestod den riksomfattande organisationens huvudkontor vid ingången till 1990-talet av en heltidsanställd och var ett nätverk för samarbete kring restriktiv alkoholpolitik snarare än ett verktyg för främjande av nykterhetsideal (intervju 2).

2. Föregångaren till *Suomen raittiusjärjestöjen liitto* (Finlands nykterhetsorganisationers förbund) hette Raittiusjärjestöjen yhteistoimikunta (Nykterhetsorganisationernas yhteistyötoimikunta).

3. Uppgifterna om nykterhetsgruppen i norska Stortinget är ytterst knappa. Protokoll och annat material om möten och aktiviteter har inte arkiverats. Den finska riksdagens grupp för ungdoms- och livsstilsfrågor bestod 1998 av fyra medlemmar.

4. Motorförarnas organisation blev den största organisationen i Norge.

5. Se även riksdagsman Harald Løbaks inlägg "Statens arbeid for et alkoholfritt festliv", hållet vid XIX Nordiske afholdskongres, Reykjavík 6.8.1953.

6. Se särskilt rapporter om ett tal som hölls 1981 av Sveriges dåvarande socialminister Karin Söder.

7. Dessa uppgifter härrör från diskussioner på Eurocares kontor i Bryssel och från diverse samtal med medlemmar i Avholdsfolkets landsnemnd.

INTERVJUER

Intervju 1. Morten Jørgensen (N), Avholdsfolkets landsnemnd, 3.12.1998

Intervju 2. Kjell-Owe Oscarsson (S), IOGT-NTO, 1.3.1998

LITTERATUR

Alanen, Pellervo (1968): Raittiusliike järjestöinä 1.1.1965 (Organiserad nykterhetsrörelse). *Alkoholikysymys* (1): 10-32; (2): 35-56

Bromme, Rolf (1979): Nykterister blir mobbade i sällskapslivet. I: Zetterberg, Hans & Lundkvist, Sven & Lindgren, Åke & Bromme, Rolf: *Nykterhetsverige - en livsstilsstudie*. Malmö: Sober

Bruun, Kettil (1973): *Alkohol i Norden*. Stockholm: Aldus/Bonniers

Bruun, Kettil (1985): *Maktens centrum: Centraladministrationen*. I: Bruun, Kettil & Frånberg, Per (red.): *Den svenska supen. En historia om brännvin, Bratt och byråkrati*. Stockholm: Prisma

Bønæs, Bergsvein (1978): *Alkoholistsorg i Norge. En historisk oversikt*. Statens Institutt for alkoholforskning, no. 105. Oslo: Universitetsforlaget

Dolven, Arne S. (1963): *Norsk avholdsørsla. En statistisk kartlegging*. *Norsk Tidsskrift om Alkoholspørsmålet* 15 (4): 185-238

Elmér, Åke (1984): En milstolpe i svensk alkoholpolitik: Nykterhetsfolkets lagstiftningskommitté, 1931. *Alkohol och Narkotika* 78 (4): 21-29

Englund, Erik (1953a): "En kritisk kommentar. XIX Nordiske Afholdskongres, s. 57-58. Reykjavík

Englund, Erik (1953b): *Praktiska olycksfallsundersökningar i trafiken*. XIX Nordiske Afholdskongres, Reykjavík, s. 76-80

Eriksen, Sidsel (1988): *Vækkelse og afholds-*

bevægelse. Et bidrag til studiet af den svenske og den danske folkekultur. *Scandia* 54 (2): 251-295

Fekjær, Hans Olav (1980): *Ny viten om alkohol*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Fekjær, Hans Olav (1982): *Alkohol - et personlig valg?* Statens Edruskapsdirektorat, Oslo

Flodh, Elis (1963): *Nykterhetsrörelsen i nordiska parlament*. *Alkoholfrågan* (5): 248-249

Fuglum, Per (1984): *Alkohol eller avhold. Særtrykk fra Norges kulturhistorie*. Oslo: Aschehoug & co.

Fuglum, Per (1995): *Brennevinsforbudet i Norge*. Trondheim: Tapir forlag

Hamran, Olav & Myrvang, Christine (1998): *Fiin gammel. Vinmonopolet 75 år*. Oslo: Tano Aschehoug

Hauge, Ragnar (1986): *Alkoholpolitikken i Norge*. Statens Edruskapsdirektorat, Oslo

Hauge, Ragnar (1998): *Norsk alkohollovgivning gjennom 1000 år*. Rusmiddeldirektoratet, Oslo

Helander, Voitto (1976/1969): *Painostustoiminta lainsäädäntöprosessissa (Påtryckning under lagstiftningsprocessen)*. Tutkimus alkoholipoliitisten painostusryhmien toiminnasta alkoholilainsäädäntöä uudistettaessa. Turun yliopiston valtiopin laitos. Tutkimuksia sarja C, no. 9, Turku

Holtung, Anne & Rossow, Ingeborg (1998): *Alkoholavhold - karakteristika og utvikling over tid*. I: Gustavsson, Anders (red.): *Alkoholen och kulturen*. *Etnolore* 19. Etnologiska avdelningen, Uppsala universitet

Johansson, Kjell E. (1989): *EG och nykterheten*. I: Johansson, Kjell E. (red.): *EG och alkoholen*. Malmö: Sober

Johansson, Lennart (1995): *Systemet lagom. Rusdrycker, intresseorganisationer och politisk kultur under förbudsdebattens tidevarv 1900-1922*. Doktorsavhandling, *Bibliotheca Historica Lundensis* 86. Lund: Lunds universitetsförlag

Jørgensen, Morten (1991): *Avholdsbevegelsen - fra kulturkamp til helseopplysning*. I: Selle, Per (red.): *Organisasjonssamfunnet i ei brytningstid*. Bergen: Alma Mater

Kallelid, Ole & Skjæveland, Leif Kjetil (1996): *Avholdsbyen*. Stavanger: Promenaden forlag

Kallenautio, Jorma (1979): *Kieltolaki ja sen kumoaminen puoluepoliittisena ongelmana (Upphävandet av förbudslagen - ett partipolitiskt problem)*. *Alkoholitutkimussäätio*, Helsinki

Kannanotto vuoden 1987 alkoholikomitean mietintöön (Ställningstagande till 1987 års alko-

holkommittés utlåtande). Suomen raittiusjärjestöjen liiton toimintakertomus 1989 (Finska nykterhetsorganisationernas förbunds verksamhetsberättelse 1989). Suomen raittiusjärjestöjen liitto, Helsinki

Karpio, Vihtori (1955): Raittiustyö vuosina 1948-1953 (Nykterhetsarbetet åren 1948-1953). Alkoholikysymys, särtryck. Helsinki

Kaukonen, Olavi (1993): Raittiusjärjestöjen tulevaisuus (Nykterhetsorganisationernas framtid). Alkoholipoliitikka 58 (3): 184-193

Kolstad, Helge (1990): Norge, EF og alkoholpolitikk. Rusfritt samspill. Stencil. Oslo

Kolstad, Helge (1991): Frihet - likhet - edruskap. I: Selle, Per (red.): Organisasjonssamfunnet i ei brytningstid. Bergen: Alma Mater

Koskimäki, Timo (1989): Raittiusliike modernina kansanliikkeenä (Nykterhetsrörelsen som modern folkrörelse). Opublicerad doktorsavhandling i sociologi. Helsingin yliopisto

Krogh, Per (1971): Edruskapsnemnda - tilbud og klientel. Oslo: Universitetsforlaget

Kuusi, Pekka (1948): Suomen viinapulma Gallup-tutkimuksen valossa (Finlands brännvinsproblem i ljuset av en Gallupundersökning). Helsinki: Otava

Lemberg, Magnus (1966): Riksdagens nykterhetsgrupp. Alkoholpolitik 29 (3): 107-111

Lindblad, Hans & Lundkvist, Sven (1996): Tusen nyktra. Malmö: Sober

Linturi, Arvo (1937): Raittiusliikkeen säännötelypoliittisen ohjelman tarkastelua (Granskning av nykterhetsrörelsens regleringspolitiska program). Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 2 (6): 125-131

Linturi, Arvo (1940): Differenserna mellan den absoluta nykterhetsrörelsens och den totalförbud icke äsyftande folknykterhetsrörelsens alkoholpolitiska strävanden. Tidskrift för Alkoholpolitik 3 (3): 53-64

Lundkvist, Sven (1979a): Demografiska och socio-ekonomiska data. I: Zetterberg, Hans & Lundkvist, Sven & Lindgren, Åke & Bromme, Rolf: Nykterhetssverige - en livsstilsstudie. Malmö: Sober

Lundkvist, Sven (1979b): Utvecklingslinjer och problem inom folkrörelserna. I: Andersson, Stellan & Karlsson, Eva (red.): Folkrörelserna, forskningen och framtiden. Stockholm: Departementens offsetcentral

Maksimainen, Tero (1992): Raittiustyö tuuliajolla (Alkoholpolitiken på drift). Alkoholipoliitik-

ka 57 (2): 117-122

Malmén, Gösta (1969): Nordiska program för nykterheten antogs på Island. Alkoholfrågan (5): 189-192

Mäkelä, Klaus (1976): Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 70-luvulla. (Fluktuationer i det alkoholpolitiska åsiktsklimatet i Finland under 1960- och 70-talet). Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseleste no. 98, Helsinki

Mäkelä, Klaus (1982): Alkoholfrågans historiska former. Alkoholpolitik 45 (1): 42-48

Nelker, Gunnar (1966): Nykterhetskommittén och motboken. Alkoholfrågan (2): 266-294

Nelker, Gunnar (1984): Bort med motboken! Alkohol och Narkotika (5): 28-41

Nelker, Gunnar (1988): Nyktrare nittiotial. Nykterhetsrörelsens nya alkoholpolitiska program. Alkohol och Narkotika (3-4): 40-54

Nordiska nykterhetsrådet (1987): Nordisk nykterhetsrörelse. Stockholm

Nordiska nykterhetsrådet (1996): En absolut miss eller ett absolut misstag. Rapport från Nordiska nykterhetsrådets 33 kongress 28.6-3.7.1996 Torshavn, Färöarna

NOU (1995): Alkoholpolitikken i endring? Hvordan norske myndigheter kan møte de nye utfordringer nasjonalt og internasjonalt. Norges offentlige utredninger 1995:24. Oslo: Statens trykning

Nycander, Svante (1996): Svenskarna och spriten. Alkoholpolitik 1855-1995. Malmö: Sober

Piispa, Matti (1988): Onko raittiustyöstä miinkään? Lehdistön kuvastimessa 1951-1984 (Är nykterhetsarbete värt något? Om tidningarnas attityder). Alkoholipoliitikka 53 (3): 139-145

Piispa, Matti (1997): Valistus, holhous, suojele: Tutkimus alkoholipoliittisesta ja tupakkapoliittisesta mielipideilmastosta (Upplýsning, förmynderi, beskydd: Undersökning om det alkoholpolitiska och tobakspolitiska åsiktsklimatet i Finland). Acta universitatis tamperensis 564. Tampereen yliopisto, Tampere

Piispa, Matti & Kirsi, Tapio (1985): Raittiustyön kohde, tavoitteet ja strategiat (Nykterhetsarbetets objekt, målsättningar och strategier). Alkoholipoliitikka 50 (4): 199-203

Program för nordisk nykterhetsrörelse. Sjuttonde nordiska nykterhetsmötet 12-17.7.1947 i Stockholm

Program för nordisk nykterhetsrörelse (1969): Nordiska nykterhetsmötet 19-24.7.1969 i Rey-

kjavík. Alkoholfrågan (5): 189-192

Puustinen, Usko (1977): Miten julkinen hallinto on mukana raittiustyössä (Hur den offentliga förvaltningen deltar i nykterhetsarbetet). Alkoholikysymys (2): 77-81

Raittiusjärjestöyö Pohjoismaissa (Nykterhetsorganisationernas arbete i Norden). (1956). Kylväjä (2): 1

Raittiustyölaki (Lagen om nykterhetsarbete). 19.11.1982 /828

Raittiusliikkeen päihde- ja tupakkapoliittinen ohjelma (Nykterhetsrörelsens narkotika- och tobakspolitiska program) (1972): I: Raittiusliikkeen ohjelmat (Nykterhetsrörelsens program). Suomen raittiusjärjestöjen liitto, Helsinki

Reinås, Knut T. (1994): Beruselsens porter. Exil forlag

Risdal, Jens (1984): DNT i liberaliseringstid. I: DNT 125 år for alles vel. Oslo

Room, Robin (1999): The idea of alcohol policy. Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift 16 (English Supplement): 7-20

Rosenqvist, Pia (1985): Nykterhetsnämnderna. I: Bruun, Kettil & Frånberg, Per (red.): Den svenska supen. En historia om brännvin, Bratt och byråkrati. Stockholm: Prisma

Rosenqvist, Pia & Kurube, Noriko (1992): Dissolving the Swedish alcohol treatment system. In: Klingemann, Harald & Takala, Jukka-Pekka & Hunt, Geoffrey (eds.): Cure, care, or control. Alcoholism treatment in sixteen countries. New York: NY State university press

Rothstein, Bo (1992): Den korporativa staten. Stockholm: Norstedt

Salonen, K.D.J. (1939): Nykterhetsrörelsens oppositionsställning gentemot den nutida alkoholpolitiken. Tidskrift för Alkoholpolitik 2 (3): 52-54

Salonen, K.D.J. (1949): Raittiusliikkeemme asenteesta voimassaolevaan väkijuomajärjestelmään (Vår nykterhetsrörelsens attityd till rådande alkoholadministration). Alkoholiliikkeen Aikakauskirja (1): 42-44

Sjöberg, Clas (1983): När Bratt satte krokben för totalförbudet. Alkohol och Narkotika (8): 18-25

Stenius, Henrik (1991): Att förklara frivilligorganisationernas nationella särdrag. I: Gustavsson, Anders (red.): Alkoholister och nykterister. Uppsala: Uppsala universitets tryckeri

Stenius, Kerstin (1996): From co-operation to competition. Nordisk Alkohol-tidskrift 13 (English

Supplement): 4-21

Stortingsmelding (1987): Alkohol og folkehelse. Stortingsmelding nr. 17, 1987-1988. Sosialdepartementet, Oslo

Sulkunen, Irma (1986): Raittius kansalaiskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin (Nykterhet som nationalreligion. Nykterhetsrörelsen och organiseringen från 1870-talet till åren efter generalstrejken). Historiallisia tutkimuksia no. 134. SHS, Helsinki

Sulkunen, Pekka (1991): De stora projektens död. Nordisk Alkohol-tidskrift 8 (4): 208-220

Sulkunen, Pekka (2000): The Liberal Arguments. In: Sulkunen, Pekka & Tigerstedt, Christoffer & Sutton, Caroline & Warpenius, Katariina (eds.): Broken Spirits. Power and Ideas in Nordic Alcohol Control. NAD Publication 39. NAD, Helsinki

Sulkunen, Pekka & Warpenius, Katariina (2000): Temperance movements and the good life. The duality of modern individuality. Critical Public Health 4/2000

Sulkunen, Pekka & Tigerstedt, Christoffer & Sutton, Caroline & Warpenius, Katariina (Eds.): Broken Spirits. Power and Ideas in Nordic Alcohol Control. NAD Publication 39. NAD, Helsinki

Sundberg, Nils (1953): Den svenska nykterhetskommitténs undersökningar om alkoholvanor och alkoholskador. XIX Nordiske Afholdskongres i Reykjavík, s. 81-89

Sundet, Olav (1961): Alkoholspørsmålet gjennom tidene. I: Alkoholen og samfunnet. Landsrådet for edruskapsundervisning.

Sundet, Olav (1976): Alkohol-frie hoteller og restauranter. Norsk Tidsskrift om Alkoholspørsmålet 28 (3): 136-144

Sundet, Olav (1981): Livsstil og rusmidler i historisk lys. I: Edruskapsrørslas studieforbund: Alkohol, livsstil og politikk. Oslo: Aschehoug

Suomen raittiusjärjestöjen liitto (1965): Näin väitetään - näin vastaamme (Så här påstås det - så här svarar vi). Suomen raittiusjärjestöjen liitto, Helsinki

Suomen raittiusjärjestöjen liiton ohjelmat 1984 (Finska nykterhetsorganisationernas förbunds program 1984). Suomen raittiusjärjestöjen liitto, Helsinki

Suomen raittiusjärjestöjen liiton vuosikertomukset 1988-1990 (Finska nykterhetsorganisationernas förbunds årsberättelser 1988-1990). Suomen raittiusjärjestöjen liitto, Helsinki

Suomen raittiusjärjestöt ry:n vuosikertomukset 1990-1995 (Finlands nykterhetsorganisationer rf, årsberättelser 1990-1995). Suomen raittiusjärjestöjen liitto, Helsinki

Sutton, Caroline (1998): Swedish alcohol discourse. Constructions of a social problem. Acta universitatis upsaliensis. Studia sociologica upsaliensia 45, Uppsala

Sutton, Caroline & Olsson Hort, Sven E. (1996): Integrating an alcohol problem. Paper presented at the Second European conference on social movements. Palacio Villa Suso, 2-5 October 1996. Vitoria-Gasteiz, Spain

Sutton, Caroline & Nylander, Johan (1999): Alcohol policy strategies and public health policy at an EU-level. Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift 16 (English Supplement): 74-91

Sveriges nykterhetsvänners landsförbund (1964): Nyktrare nu? Alkoholfrågans nya läge efter motboken - en studie genomförd av Sveriges nykterhetsvänners landsförbund. Stockholm: Ekholm & Vasatryck

Søraa, Øystein (1962): Norsk fråhaldspolitik. Norsk Tidsskrift om Alkoholspørsmålet 14 (2): 71-81

Søraa, Øystein (1966): Mot samordning og integrering i norsk edruskapsrørsla. Norsk Tidsskrift om Alkoholspørsmålet 18 (2): 102-113

Søraa, Øystein (1970): Edruskapspolitikken og EF-tingingane. Norsk Tidsskrift om Alkoholspørsmålet 22 (1): 15-33

Søraa, Øystein (1975): Edruskapsrørslas funksjon og aktuelle situasjon. Norsk Tidsskrift om Alkoholspørsmålet 27 (2): 43-58

Terveyden edistämisen keskus (Hälsöfrämjandet). (u.ä.): Pisara terveyttä (En droppe hälsa). Terveyden edistämisen keskus, Helsinki

Tigerstedt, Christoffer (1999): Alcohol policy, public health and Kettil Bruun. Contemporary Drug Problems 26 (2): 209-235

Tuominen, Uuno (1953a): Nykterhetens idé-innehåll och huvudlinjerna för dess förverkligan-

de, s. 40-50. Nittende Nordiske Afholdskongres, Reykjavík

Tuominen, Uuno (1953b): Tie raittiuteen. Helsinki: Otava

Tuominen, Uuno (1964): Raittiusliike painostusryhmänä Suomen alkoholipolitiikassa (Nykterhetsrörelsen som påtryckningsgrupp). Alkoholikysymys (1): 152-160

Tuominen, Uuno (1967a): Raittius- ja alkoholisasto ja sen alainen hallinto (Nykterhets- och alkoholavdelningen och dess administration). Erikoispainos sosiaaliministeriön historiasta. Socialministeriet 1917-1967. Helsinki

Tuominen, Uuno (1967b): Raittiusliikkeen ohjelmista (Om nykterhetsrörelsens program). Alkoholikysymys (2): 96-118

Tuominen, Uuno (1968): Raittiuden edistäminen valtion tehtävänä (Främjandet av nykterheten statens uppgift). Alkoholikysymys (2): 67-72

Voipio, Martti (1982): Raittiusliikkeen ja alkoholiliikkeen suhteet kuluneen 50 vuoden aikana (Nykterhetsrörelsens och alkoholbolagets relationer under de gångna 50 åren). Alkoholipolitiikka 47 (2): 94-107

Voipio, Martti (1983): Raittiusliike (Nykterhetsrörelsen). I: Peltoniemi, Teuvo & Voipio, Martti (red.): Alkohol ja yhteiskunta (Alkoholen och samhället). Helsinki: Otava

Vuoden 1968 raittiusstyökomitean mietintö (Rapport från 1968 års nykterhetskommitté). (1971): Suomen raittiusjärjestöjen liitto, Helsinki

Wahlberg, Ragnar B. (1988): Alcohol and drug education. In: Skog, Ole-Jørgen & Wahlberg, Ragnar (eds.): Alcohol and drugs: The Norwegian experience. ICAA, Lausanne

Winerdal, Arne (red.) (1992): Livsstil och livskvalitet i det nya Europa. Malmö: Sober

Öberg, PerOla (1994): Särintresse och allmänintresse - korporatismens ansikten. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala no. 122, Uppsala.